

Е. Ф. Патокова

АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ ДОЛИНИ р. ТІЛІГУЛ

Восени 1956 р. науковими працівниками Одеського державного археологічного музею була проведена археологічна розвідка по течії річки Тілігул, по маршруту Ананьїв — Троїцьке — Андрієво-Іванівка — Березівка (в межах Одеської області).

Річка Тілігул бере початок біля м. Ананьїва і впадає в Тілігульський лиман. Зараз в більшій частині своєї течії її русло майже висохле, густо заросле очеретом; в стародавні часи вона, можливо, була ширша та повноводніша, беручи до уваги розміри річного русла.

Праві схили тілігульської річної долини високі, круті, порізані ярами, ліві — пологі, рівнинні, часто являють собою заливні луки.

Археологічне обслідування схилів долини дало матеріали, які можна віднести до різних епох стародавньої історії краю¹.

В околицях с. Велика Боярка (Троїцький район, Одеської області), відкрито поселення полів поховань черняхівського типу. Воно знаходиться на північно-західній окраїні названого села, по праву сторону від дороги, яка йде на Ананьїв. Поселення розташоване на правому березі р. Тілігул і тягнеться вздовж її течії на протязі 800 м і вгору по похилому схилу долини приблизно на 200 м.

Територія стародавнього поселення систематично розорується. Завдяки цьому вся площа поселення густо засіяна культурними залишками у вигляді шматків піщини та каменю, уламків глиняного посуду, а також кістками тварин.

Сіроглиняний посуд, коли брати до уваги підйомний матеріал, виготовлявся на гончарному колі; він представлений двома групами: доброго вироблення з лощеною поверхнею та більш грубий за своїми технічними особливостями, т. з. кухонний.

Перша група представлена меншою кількістю черепків, більшість з них — уламки мисок зі злегка відігнутими назовні вінцями. Лощений посуд зроблено з добре відмученої глини, обпал — рівномірний, наскрізний (табл. 1—а, б). Глиняна маса, що служила матеріалом для виготовлення посуду другої групи, містить в собі домішку кварцю. За цією причиною поверхня черепків нерівна, має раковини (табл. 1—в, г).

Великобоярська колекція має в своєму складі уламок кам'яного знаряддя, яке за формою дуже нагадує верхню частину сокири з шліфованою поверхнею.

¹ Про випадкові знахідки стародавніх предметів та курганів по берегах р. Тілігул є повідомлення в дореволюційній літературі. Всі вони наводяться І. Ф. Фабриціус в її «Археологічній карті Причорномор'я УРСР», 1951, Київ, стор. 53—56. Поселення їй не були відомі і тому не були відмічені.

Кроки археологічної розвідки Ананьїв—Березівка.

Просувуючись вниз за течією, ми встановили сліди такого ж поселення (одночасного Великій Боярці) на лівому схилі долини р. Тілігул (в 1 км на північ від теперішнього села Троїцьке того ж району). Це, невеликих розмірів поселення, розташоване на невисокому мисі, який розорюється під посіви.

В 1 км на південний схід від с. Стрюково (Андрієво-Іванівський район), в 650 м від русла р. Тілігул, на її лівому березі, відкрито поселення передскіфського часу. В південно-західній околиці села Стрюково, вправо від дороги, яка веде на с. Петрівку, на невеличкому віддаленні один від одного височать три кургани.

Поруч з курганною групою знаходиться вищезгадане селище. Площа останнього (біля 600 м²) в момент обслідування являла собою поорану цілину. На ріллі чітко виділялись світлі плями, які були насичені пам'ятками матеріальної культури: великою кількістю уламків ліпного глиняного посуду, кусками обпаленої глини та каменю різноманітних розмірів та форм, великою кількістю кісток тварин; серед останніх часто зустрічались цілі черепи коней.

Посуд, представлений уламками глиняних посудин головним чином банковидного типу, з прямими або злегка відігнутими вінцями, з товстим плоским дном, яке утворює прямий кут з боковими стінками. Банковидні посудини прикрашались наліпним валиком та насічками. Наліпний валик зустрічається під вінцями та на тулубцях посудин; в деяких випадках спостерігаються валиковидні вертикальні та похилі наліпи (табл. 2—а, б, г). Гладенький валик часто розчленяли пальцевими вдавлинами то доволі глибокими, то ледве помітними (табл. 2—а, б).

Зустрічались уламки посуду, прикрашені валиком, на якому нанесені похилі зарубки (табл. 2—д). Зберігся уламок з маленької ручної, виліпленої разом з стінкою посудини (табл. 2—ж). Посуд виготовлено з глини, яка має домішки шамоту, його погано обпалено, поверхня черепків сірувато-жовтуватого кольору, в зламі — сірого. До описаних знахідок треба додати фрагмент обробленої кістки (табл. 2—з) з густо нанесеними нарізками по краю та уламок точильного каменю.

В 500 м від вищезгаданого поселення учасниками розвідки підібрано чимало уламків аналогічного посуду (на північний захід від с. Корніївка, Андрієво-Іванівського району).

На північний схід від районного центра с. Андрієво-Іванівка, на лівому пологому березі р. Тілігул на відстані 300 м від русла, відмічені поодинокі досить невиразні фрагменти ліпної кераміки, виготовані з добре відмученої жовтої глини. Їх доповнюють два кремінні скребки, зроблені на відщепках та уламках кремінної обробленої пластинки (табл. 3—а, в).

На цьому можна закінчити характеристику археологічних пам'яток, які дають можливість твердити, що на місцях їх знаходження в стародавні часи існували різночасові поселення. Далі зупинимось на окремих знахідках. Майже в центрі с. Покровка, Андрієво-Іванівського району, на лівому березі р. Тілігул, нами досліджено досить великих розмірів курган (висота — 5 м, діаметр — біля 20 м). Курган насипано майже біля самої течії р. Тілігул, на відстані 150 м від берега. Розглядаючи вже розкопані місця ми знайшли залізну стрілу, невиразні уламки глиняного посуду та подрібнені кістки людини.

Залізна стріла листовидна, черепкова, з валиком для опору в деревко (табл. 3—г). Довжина її — 7,2 см. Вона має повні аналогії серед зброї древньоруського городища Екімауци 9—11 ст. ст.²

В місцевій школі нам розповіли, що при зруйнуванні насипу кургану

² Г. Б. Федоров, Городище Екімауцы, КСИИМК, вып. 50, 1953, стор. 106.

були відкриті стародавні поховання, які супроводжував інвентар (посуд, зброя та інше). Ці речі не збереглися, крім двох мідних монет. Одна з них походить з Пантікапею. Цікаві дві випадкові знахідки, які були

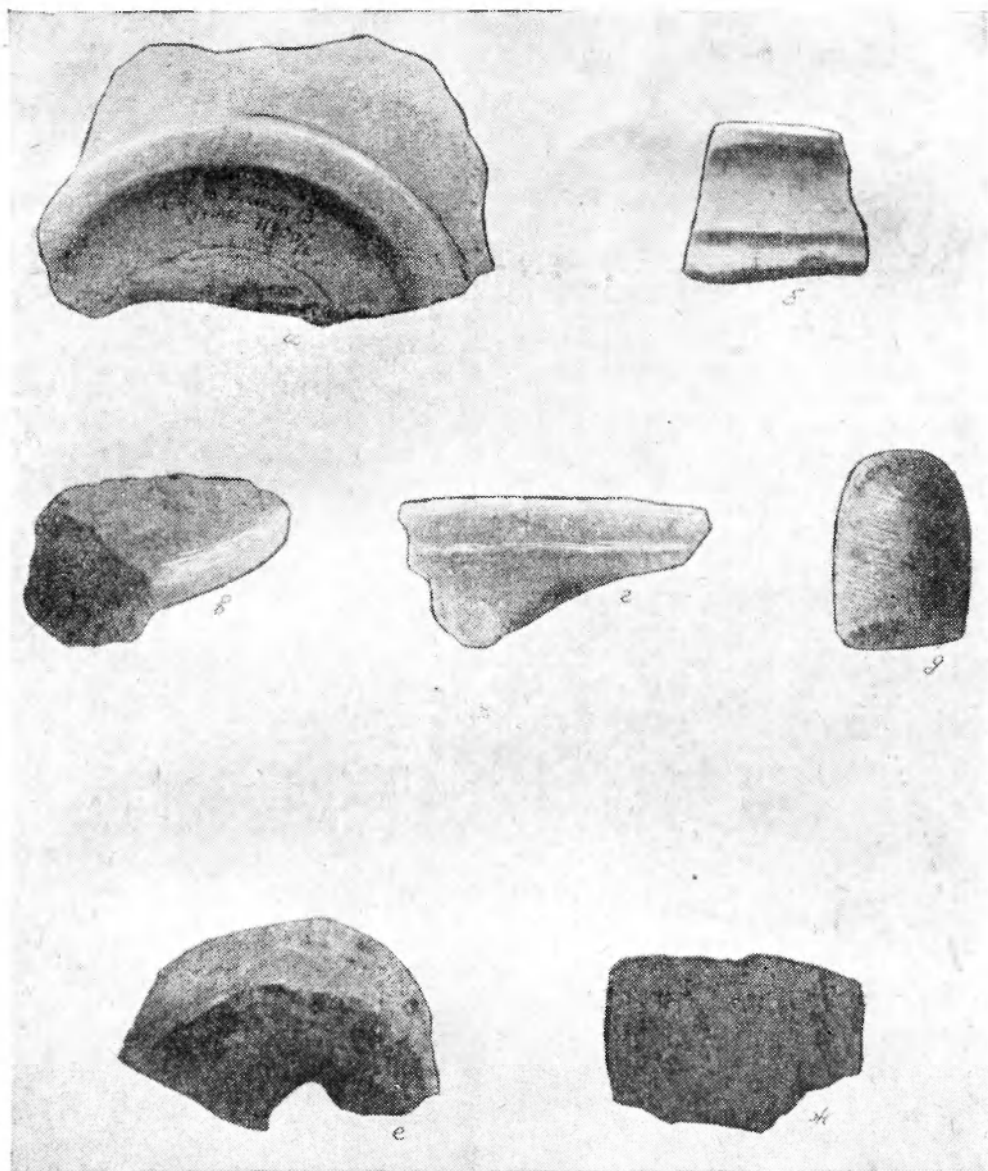

Табл. 1.

виявлені мешканцями сіл Чижівки та Ряснопілля (Березівського району) і передані учасникам археологічної розвідки.

В 2 км від с. Чижівка, на правому березі Тілігула, на колгоспному городі, за повідомленням мешканців села неодноразово знаходили стародавні предмети: знаряддя з кості та каменю, глиняний ліпний посуд та інше. Всі пам'ятки не збереглися за винятком кам'яної сокири. Це — майстерно зроблена бойова сокира-молот з зеленкувато-сірого каменю. Вона

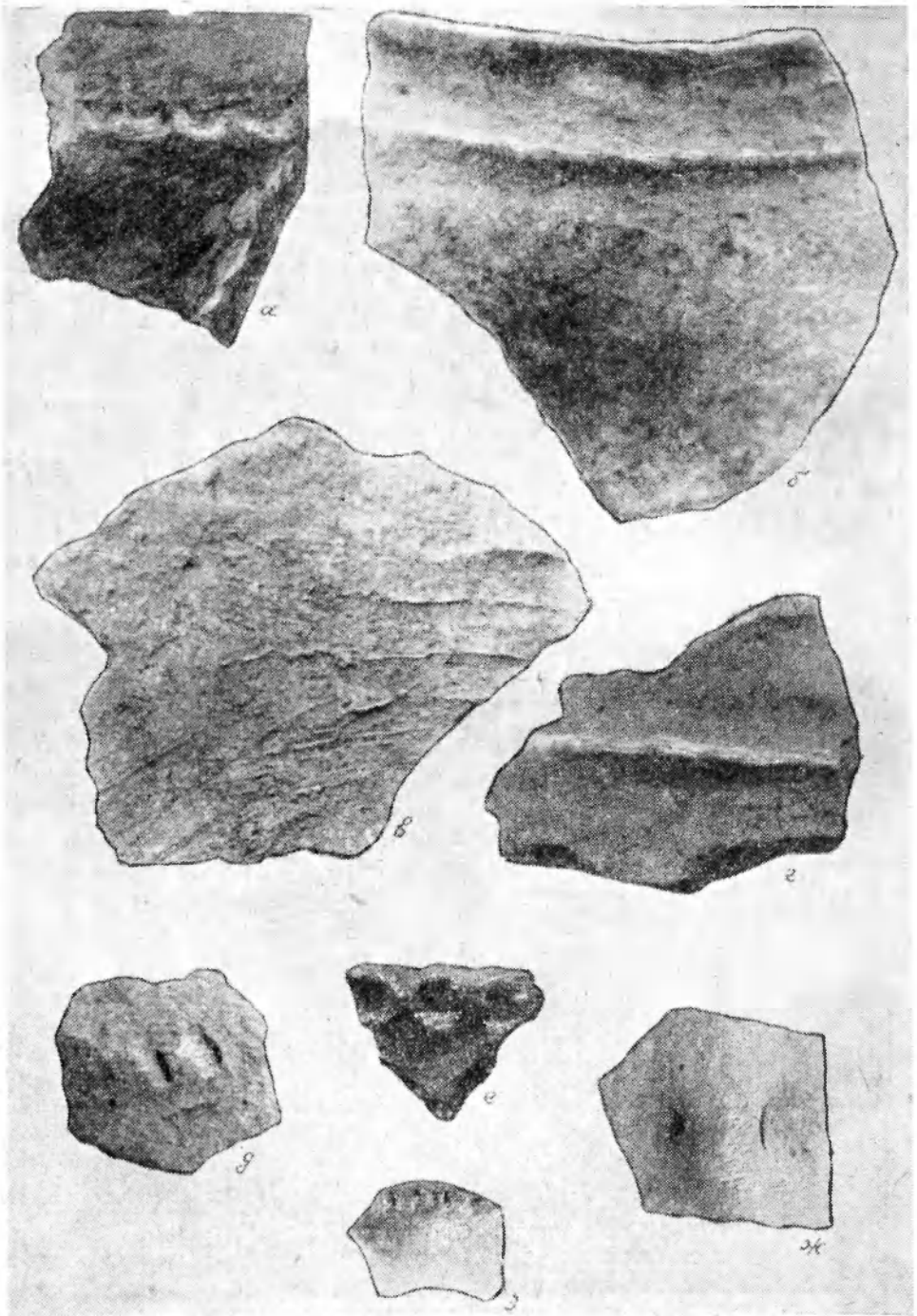

Табл. 2.

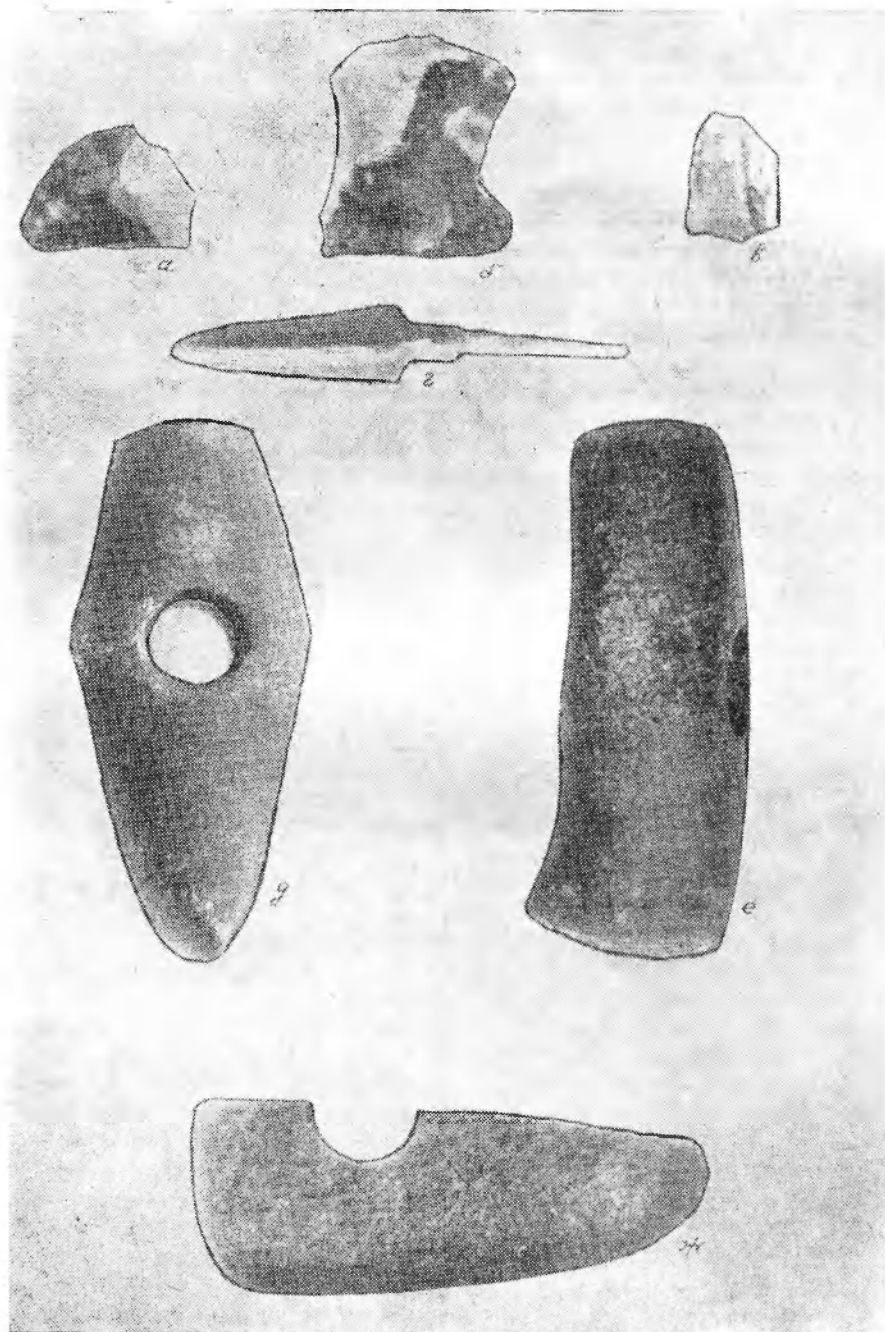

Табл. 3.

має всі риси, характерні для бойових сокир: ретельно оброблена та відшліфована, має добре просвердлений округлий отвір для насадки на рукоятку і являється зряддям зосередженої дії, оскільки в ній поєднується сокира з молотом (табл. 3 — д, е).

Отвір знаходиться майже посередині, трохи ближче до обуха, в цій частині зрядддя найширше. Передній і задній боки зрядддя нижче отвору поступово звужуються до леза, яке вкінці злегка загинається донизу. Верхня частина — округлий «молот» також злегка звужується до свого краю і трохи опускається вниз. Бокові сторони плоскі. Площа обуха має округлу форму. Лезо має сліди спрацьованості. Відшліфована вся поверхня зрядддя та його отвір. Розміри: довжина — 11 см, ширина (біля отвору) — 4—5 см, діаметр площі обуху — 2,7 см. На обусі та бокових сторонах є вибоїни недавнього походження.

За формою наша сокира-молот дуже схожа на нефритову сокиру-молот з річки Гайгулу (кол. Цареконстантинівський район, на Маріупольщині)³.

Директор школи с. Ряснопілля (Березівського району) Л. П. Леонтьюк передав нам уламок кам'яної сокири (половинка), який було знайдено на території самого села, Сокира виготована з жовтувато-сірого каменю. Це найбільш розповсюджений тип видовженооувальної сокири з широким округлим обухом, витягнутим лезом і високо розташованою з титульного боку проушиною (табл. 3—ж).

Лезо тупе. Поверхня сокири в свій час була відшліфована. Довжина сокири — 10 см, ширина біля обуха — 3,5 см.

До окремих знахідок треба віднести кісткові рештки мамонта, виявлені на дні колишнього ставка між селами Петрівка і Новогригор'ївка (Ананьївський район).

На протязі всього маршруту розвідкою були відмічені окремі кургани та курганні групи біля с. Кохівка, Велико-Боярка, Покровка (Троїцький район); Миколаївка, Стрюково, Андрієво-Іванівка (Андрієво-Іванівський район); Михайло-Олександрівка, Березівка (Березівський район), (див. схематичну карту розвідки).

³ З. П. Піневич, Нефритова сокира-молот з узбережжя р. Гайгулу, Маріупольського округу, Антропология, III, 1950, стор. 203—205, мал. 1—2.